

Проф. Іван Огієнко

Українська вимова богослужбового тексту в XVII віці

Нарис з історії української фонетики.

Відбиття з журналу „Ελληνικα“ 1926 р. кн. I ст. 1—22.

УКРАЇНСЬКА ВИМОВА БОГОСЛУЖБОВОГО ТЕКСТУ В XVII ВІСІ.

Нарис з історії української фонетики.

Стара церковно-слов'янська мова вже з самого початку свого в київській Церкві була до певної міри малозрозумілою. З походження свого церковно-слов'янська мова єсть мова давня болгарська, точніше—македонське наріччя (з околиць міста Солуня, батьківщини Кирила та Мефодія) давньої болгарської мови. Ця церковна мова вже в X віці значно відрізнялася від мови живої української, а з часом ця різниця ставала все більшою та більшою.

Щоби церковну мову наблизити до мови живої, щоби зробити її більше приступною широким кругам, в бігу віків робилося для того багато різних заходів, як напр. заміна малозрозумілих слів словами зрозумілими і т. п. Але найголовнішим засобом наблизити церковну мову до своєї мови живої у всіх слов'янських народів постійно була *церковна вимова*, наближена до мови живої.

Я такої думки, що по православних церквах у слов'янських народів ніколи й не було зовсім однакової вимови, не було її навіть в IX—XI віках, бо кожний слов'янський наріч ще з початку заведення слов'янської Служби мав свою власну церковну вимову богослужбових текстів, в більшій чи меншій мірі наближену до живої народньої мови. Загально-слов'янська мова, т. зв. мова праслов'янська поділилася на діалектологічні¹⁾ групи надзвичайно рано, ще задовго до діяльності св. Апостолів слов'янських Кирила († 869 р.) та Мефодія († 885 р.). А вже в IX віці, під час діяльності св. братів, безумовно всі слов'янські народи мали вже свої відмінні мови, несхожі одна з одною, досить далеко одна від одної.

А що в IX віці слов'янські мови вже значно відбігли одна від одної, це сьогодні в науці слов'янського язикознавства визнається загальнопризнаним. Вже Миклошич писав, що слов'янські мови споконвіку, а значить і до IX

1) Автор цієї статті такої думки, що чуже *і* в українським правопису треба б постійно передавати через *и*, а не так, як ми це тепер робимо: по своїй уподобі пишемо то *і*, то *и*. Лише початкове чуже *і* передаємо через *і*.

Див. про це докладніше в моїй праці: „Український стилістичний словник“, Львів, 1924 р., під літерою *і*.

віку, відрізнялися одна від одної, як і тепер 2). Про це саме твердить тепер і проф. С. М. Кульбакин, один з кращих сучасних знавців старо-слов'янської мови: „Единый слов'янскій языкъ въ IX в. давно уже не существовалъ, а были на лицо, каждый со своими особенностями, отдѣльные слов'янскіе языки“ 3)

Кирил та Мефодій своїми перекладами богослужбових книжок дали нам найперші зразки слов'янської (давньо-болгарської) літературної мови IX віку. Завдання св-братів було в високій мірі тяжке, бо доводилося перекладати з такої високорозвиненої мови, якою була тоді мова грецька, з її надмірним числом слів зложених та слів для абстрактних розумінь, перекладати на лудову мову македонських слов'ян, котрі до того, звичайно, не мали ще своєї виробленої літературної мови. Ось тому перші переклади богослужбових книжок з самої істоти своєї були не багато зрозумілі всім слов'янським народам.

На мою думку, питання про ріжну вимову у слов'янських народів одного й того тексту повстало ще разом з заснуванням літературної слов'янської мови, цеб-то ще за св. Костянтина та Мефодія в IX віці. Маю тут на увазі той факт, який подає нам Життя Костянтина в 8 м розділі, а саме: коли імператор византийський Михаїл III та патріарх Фотій післали в 860 р. св. Костянтина та Мефодія до Хазарії (може до слов'ян), то Костянтин прибув до Херсонесу і „обрѣтъ же тоу евангелье и ѱалтырь, росьски писмены писано, и чловѣка обрѣтъ, глаголюща тою бесѣдою, и бесѣдовавъ съ нимъ, и силъ рѣчи приемъ, своєи бесѣдѣ прикладаа, разлжчи писмена, гласьнага и сѣгласьнага, и къ Бѣоу молитвѣ дръжъ, въскорѣ начатъ чисти и сѣказати; и мнзози сѣмоу дивлахъ, Бѣа хваллше“.

З приводу цього місця писано надзвичайно багато, але його не роз'яснено остаточно ще, й досі, головно тому, що не розуміли виразу тут СИЛА рѣчи. На мою думку, вираз цей — це граматичний термин, який означає наголос (акцент), а в переноснім значінні вимову. Слово СИЛА визначає акцент з найдавнішого часу аж до XIX-го віку, — в цім значінні слова цього вживається по всіх найдавніших граматичних статтях та по всіх старих граматиках (пор. хочаб у І. Ягича, в його „Разсужденія южно-славянскої и русскої старины о церковно славянскомъ языкѣ“ 1895 р. ст: 340, 360, 361, 420, 426 – 427, 433, 436, 461, 462, 478, 502, 510—511, 603, 638, 642, 690, 692, 700, 701, 724, 726, 785, 789, 925 і

2) „Извѣстія отдѣл. русск. языка и словесности“ 1901 р. т. VI кн. 1 ст. 309.

3) Древне-церковно-слов'янскій языкъ, вид. 2, Харків, 1913 р. ст. 9,

928 — тут скрізь СИЛА — то акцент). „Руська“ мова, про яку тут річ, це звичайно мова киян, праматір теперішньої української мови. Думати, що це мова готська, не маємо підстав, — бо ж не готського наголосу вчився і прикладав його до своєї мови Костянтин. Отже, це темне й загадкове місце з Життя Костянтина я перекладаю так: „Костянтин знайшов тут (в Херсонесі в 860 чи 861 році) Євангеліє та Псавтиря, писані руськими (київськими) письменами (мовою), знайшов і чоловіка, що говорив тею ж мовою, і розмовляв з ним; а навчившись від нього наголосу (київського або вимови київської), прикладав (його) до своєї (південно-слов'янської) мови і поділив (для ліпшого вивчення вимови) звуки голосні та приголосні; помолвившись Богові, скоро почав читати й говорити (по київському), і многі дивувалися йому й хвалили Бога“.

Це місце з Життя Костянтина я рахую за незбитий доказ того, що вже в IX віці східні слов'яне (кияне) мали свою особну вимову богослужбових книжок (бо ж згадані Євангеліє та Псавтир певне вживалися вже в тодішній київській християнській общині)¹⁾.

Богослужбові церковні тексти, попавши пізніше до різних слов'янських народів, скрізь вимовлялися ріжно. Скажемо, слово *вѣра* було тільки графічно загально-слов'янським, але це слово вимовляли не однаково, скажемо, болгари, серби, поляки, українці. На мою думку, св. брати Кирило та Мефодій ясно уявляли собі загально-слов'янські завдання своїх перекладів і перших текстів; на цю думку наводить мене хоча б те, що, докладно копіюючи грецьку графіку, св. брати не скопіювали знаків наголосу і не поставили їх в своїх перекладах; та й як вони могли розставляти ці знаки наголосу, коли з власного досвіду знали, що різні слов'янські народи вимовляють слова не однаково, скажемо слова *вѣло*, *народъ*, *ѿма*, *законъ* і *сотні* т. п. З традиції, за прикладом перших перекладів (їх ще не розшукано), частіше не ставили значків наголосу і в текстах X—XIII віків.

Отже, написи *вѣра*, *спаси мене* і т. п. були для слов'ян вже з найдавнішого часу лише графічними формулами, а вимова їх була ріжною. Як же вимовляли церковні тексти ми, українці?

Для правдивої відповіді на це питання, на жаль, ми не маємо докладних відомостей. Треба думати, що першої церковної вимови вчили нас болгарські священники; але були вони в нас не довго, бо скоро повстало в нас своє національне духовенство.

1) Докладно про це див. в моім литографованім курсі: „Історія діяльності слов'янської мови Том I: Костянтин і Мефодій, їх життя та діяльність“, Варшава, 1926 р., в частині I, розділі IV (Хазарська місія): „Руські переклади в Херсонесі“.

Не маючи прямих свідочств про давню церковну вимову, все таки маємо свідочтва посередні, — писарі, списуючи книжки, скажемо в Київі, постійно роблять дуже цікаві помилки, які вказують нам на тодішню церковну вимову. Так, вже з найпершої української пам'ятки XI віку, з Святославого Збірника 1073 р. можна переконатися, що в той час читали на Україні за і, и за е, Е за е, Г за һ і т. п., цеб-то, що вже тоді — а безумовно й до того — в наших церквах панувала жита українська вимова богослужбового тексту.

З часом церковна вимова ставала все ближчою до живої народньої мови, аж покіль в XVI—XVII віках вона не відлилася вже в певні сталі форми. Церковна вимова в старі часи була однаковою на всій українській землі лише в головних своїх рисах, а в деталях ця вимова не була в нас скрізь однаковою; так, вже з найдавніших часів були деякі різниці в церковній вимові на східних та західних українських землях.

Своя власна церковна вимова надавала Церкві українській певної поваги, як окремій дійсно самостійній одиниці. Церковна вимова новгородська, пізніше московська, може на початку своєму була однаковою з київською, — бо ж на північ Христову віру несли лише українці. Але певне в Новгороді та в Москві скоро запанувала своя власна церковна вимова, яка з часом ставала все більше відмінною від української.

Так справа ця йшла за віки XI—XV. А з віку XVI-го розпочинається значний культурний вплив України на Москву, а разом з тим відновлюється і вплив церковний. Ці впливи за XVII вік тільки побільшилися та поглибшали. Ось у цей час українську церковну вимову в багатьох рисах її занесено й до Москви.

Дійсно, обсівши всі найважливіші церковні посади в Росії, українці прищепили там і свою вимову. Був навіть час, коли в московських церквах, — особливо в придворній, — панувала українська вимова¹⁾. Сліди цієї української церковної вимови полишилися в російській церковній вимові аж до сьогодні. Напр., слова типу *рождѣнъ, твердый* ще й сьогодні в російських церквах вимовляють по українському: *рожден, твердый*, а не *рождѣн, твёрдый*, як би то треба було вимовляти з вимог московської мови; букву Г в московських церквах так само вимовляють по українському як г, а не г, як би то треба було. Дуже довго по багатьох церквах та по школах в Росії читали *ѣ* за... *і*; звичайно, такого читання навчили українці. Родовий відмінок прикметників в російській мові бренть звичайно як - *ово*: *святово*, але по цер-

1) Мемуари Тимковського: „Мое опредѣленіе гл службу“ „Москвитянинъ“ 1852 р. ч. 20.

квах читають по старій українській церковній вимові: - *аго* чи - *ого*: *сѣлаго* або *сѣагого*. Оминання *акання* (вимова не-наголошеного *о* за *а*) — це теж український вплив у церковній російській вимові.

Маємо добре свідoctво, що українці прищепили на Москві свою церковну вимову хочаб в тій скарзі, яку полишив нам про це відомий письменник московський А. Сумароков. Він писав: „Лѣтѣ вмѣсто лѣта г. Ломоносовъ ут вердиль, а не ввелъ самъ собою, ибо Малороссіяны то ввели: а по тому, что всѣ школы ими были наполнены; такъ сіе провинціальное произношеніе и вкоренилось, яко *всигды, теби, мья* и протчія Малороссійскія выговоры; а особливо пѣвчія многое преобразили... Малороссіянцы вмѣсто *Тебѣ Господи* — *Теби Господы* и вмѣсто *Господи помилуй* поють иногда *Господы помилуй* и такъ далее.. Но естли намъ писать по выговору Малороссійскому, такъ должны мы вмѣсто *лѣта* говорить *лита*, а вмѣсто *только* — *тільки* и протч., или вмѣсто *однако* — *однакъ* и протч., изъ чево многое уже и восприято“¹⁾. Хоч Сумароков і скаржиться на панування української вимови, проте й сам він підпав їй: так, в своїй статті: „Наставленія ученикам“ він твердив, що з треба в російській мові вимовляти як *h*, а *g* вимовляти тільки „въ простонародныхъ словахъ“²⁾. Це був вплив український.

Але проти української церковної вимови рано виступив і сам московський уряд. Перший, дуже дошкульний удар українській вимові наніс цар Петро I своїм відсним наказом з 5 жовтня 1720 року, — цар заборонив тоді вільний друк книжок на Україні, а колиб хотіли друкувати які богослужбові книжки, то їх „для совершеннаго согласія съ великороссійскими, съ такими жъ церковными книгами справлявать прежде печати съ тѣми великороссійскими печатми, дабы никакой разни и особаго нарѣчія во оныхъ не было“...³⁾ Цей Петрів наказ мав дуже гіркий вплив на українську вимову, бо з того часу починають поволеньки виганяти українські наголоси з богослужбових книжок, друкуючи книжки по московських зразках, а пізніше взялися й за саму українську церковну вимову.

За часів цариці Катерини II повели вже на українську церковну вимову організований похід, щоби таки її з корінем вивести. За цю справу з доручення Св. Синоду взявся особливо завзято митрополит київський Самуїл Миславський (1783—1796), з походження, звичайно, українець. Року 1784-го 26 листопаду він видав ось такого грізного наказу ки-

1) Сочиненія, ч. X. М. 1782 р. ст. 26—27.

2) Там само ст. 52.

3) Проф. Ів. Овієнко, Історія українського друкарства, т. I ст. 280, Львів, 1925.

ївській Академії: „Святѣйшаго Правительствующаго Синода членъ, Преосвященный Самуиль, Митрополитъ Кіевскій и Галицкій, усмотря, что многіе студенты, учившіеся богословіи и философіи, во время производства ихъ во священныя чины являются воя не исправны въ чтеніи по церковнымъ книгамъ, чрезъ что подвергаютъ себя стыду, а на Академію и учителей навлекаютъ предосужденіе, приказаль: Дабы всѣ студенты и ученики, особливо желающіе достигнуть священныхъ чиновъ, въ свободное отъ ученія время, упражнялись найприлѣжнѣйшимъ образомъ въ чтеніи церковныхъ всякаго рода книгъ, а паче Библии, съ приобрѣтеніемъ хорошаго и чистаго произношенія, особливо съ наблюденіемъ ударенія и (ли) силы, въ книгахъ напечатанныхъ, то есть, оксіи, что всего нужнѣе, — къ тому ректоръ съ префектомъ имѣютъ употребить такіа мѣры, которыя бы исполненію сего предписанія дѣйствительно соотвѣтствовать могли. Вслѣдствіе сего отнынѣ впредь навсегда въ отвѣтахъ на вопросы ити справки изъ Консисторіи, въ Академію посылаемыя, показывать безъ всякаго упущенія, кто чему обучается, съ какимъ успѣхомъ и псевденіемъ, колико лѣтъ въ ученіи проводилъ, исправно ль читаетъ по церковнымъ и гражданскимъ книгамъ. Наконецъ внушить всѣмъ учащимся, что если они и за симъ подтвержденіемъ не будутъ наблюдать всего того, что выше предписано, то имѣютъ быть исключены изъ духовнаго вѣдомства и отошлутся въ свѣтскую команду, дабы безплодно и времени, имъ даннаго на приобрѣтеніе просвѣщенія, не теряли“.¹⁾

Це вже був реальний наказ, бо за невиконання його дійсно виключали з духовного стану... Так нищили українську церковну вимову, а замість неї заводили вимову московську.

Але навчати московської вимови лише студентів Академії було трохи замало й запізно, а тому Миславський скоро пішов далі і добрався й до малих дітей духовенства. Так, 8 червня 1787 р. він наказав київській духовній консисторії і дітей духовенства „малолѣтнихъ, оставшихся въ домахъ, въ удобное время благочиннымъ свидѣльствовать, чему они обучаются и съ какимъ успѣхомъ, и подтверждать родителямъ ихъ, чтобъ они учились дома и въ церквахъ читать по удареніямъ, въ книгахъ напечатанныхъ, то есть по оксіямъ неотмѣнно“.²⁾

Так викорінляли з України поволеньки давню українську вимову, а на місто неї заводили нову—московську. Звичайно, справа була не легкою і ростяглася на довгий час; так, мені доводилося чути досить чисто стару укра-

1) Проф. І. Огієнко, Українська культура, Київ, 1918 р. ст. 174—178.

2) Там само, ст. 176.

їнську вимову по деяких церквах на Київщині, а особливо на Поділлі.

Зате стара українська вимова чистою збереглася аж до сьогодні в тих частинах українського народу, куди не досягали суворі накази московського св. Синоду (хоч в складі його все було досить українців!),—це в Галичині та на Буковині. Але й тут помічається цікаве явище: нововиправлені книжки московського видання вважалися тут за останнє слово богословської науки і, вже з другої половини XVIII-го віку починаючи, в Галичині друкують свої богослужбові книжки з московськими наголосами і з цими ж наголосами, забуваючи свої стародавні, правлять по церквах. Тут московський авторитет робив те саме, що на Великій Україні сила.

II.

Яка саме була українська церковна вимова бодай в XVII віці, цеб-то в добі розцвіту української Церкви, ми реально нічого ніколи не знаємо, хоч питання це цікаве не тільки з боку церковного, але й фонетичного,—це ж важливе питання в історії української мови. Але переглядаючи стародруковані книжки, які писали українці чужими мовами, я напав на цікаву книжку відомого полемиста XVII-го віку Феофила Рутки: *Angelicus doctor D. Thomas Aquinas... contra calumniatorem Ioannicum Galatowski*, видану року 1694 го в Любліні.¹⁾ В книжці цій, писаній латинською мовою, подано дуже багато церковно-слов'янських текстів, але подано їх латинкою, а це дає нам певну змогу судити про тодішню церковну вимову.

Феофил Рутка був дуже відомим полемистом XVII-го віку. Народився він р. 1622-го на Київщині, в українській родині. Рано прийняв він унію, а вже р. 1643-го став єзуїтом. Знаменитий професор свого часу, Рутка став префектом вищих шкіл в Калішу, Познані, Любліні, Львові і Луцьку. Дуже багато працював для заведення унії на Україні, і мав великий вплив на митрополита Йосипа Шумлянського та єпископа перемиського Інокентія Винницького, нахиляючи їх на унію. На старість 23 роки був надвірним богословом у великого гетьмана коронного Станіслава Яблоновського. Рутка написав 37 праць науково-релігійних та історичних. Помер в глибокій старості, р. 1700 го.

Коли навчився о. Феофил церковної вимови? Безумовно в молодих літах, десь в 1630 р.р., научився цієї вимови на Київщині. Ось тому його вимова набуває великої

1) Примірник бібліотеки Баворовських у Львові № 5. Е. 18.

ціни,—він учився цієї вимови від тих, що знали її здавна, що переняли її від дідів-прадідів, а це вже веде нас до XVI-го віку, а певне й далі вглиб віків. При повнім браку матеріялів про стару українську церковну вимову те джерело, яке подає нам Рутка, надзвичайно цінне, цінне також і для історії української мови взагалі.

Подаю тут опис найголовніших рис церковної вимови о. Рутки.

1. Вимова **ѣ** як *i* розпочалася на Україні ще з доісторичного часу. Найперша писана велика пам'ятка українська, Збірник князя Святослава 1073 р., знає багато прикладів, коли замість **ѣ** написано И.1) Якої вимови букви **ѣ** навчали нас ті перші вчителі церковної вимови, болгари, що прибули до нас в X віці, трудно сказати. Найскоріше треба думати, що болгари одної сталої вимови не принесли нам, бо й самі її не мали,—вони вимовляли її як *e*, *я* або *i*, а це дало можливість запанувати в нашій Церкві одній українській вимові **ѣ**,—як *i*. Така вимова запанувала в нас з найдавнішого часу і панує аж до сьогодні, з перервою на Великій Україні, і без перерви в Галичині та на Буковині.

Ось через це Рутка скрізь передає **ѣ** через *i*, напр.: bezlitno, bezmirnuu, bezsimene, bizu, blahouchanniyszaho, widyy, wim, wist, vira, wiry, wiru, wirnyi, womiszczachom, wsich, wsim, wsimy, hrich, Diwy, diła, diłaiuszczaho, diłanyie, diystwom, zabezczatlinnyy, ziło, ymiia, ymiut, lipo, litnoie, litom, miry, miru, neyzslidymaia, nepremynomoie, nyri, nidr, w nidrach, nikaia, nist, obiszczawszaho, pisnech, prewicznoie, propowidaiem, proswiszczaiet, razumiuu, rika, riku, rozdilna, rozumiwai, swiditelstwa, swiditelstviuiet, swit ot swita, switom, syricz, smiiem, sowitom, soditela, sodilowaietsia, soditelstwowały, utiszytela, uchanniyszaho, chotil, chotinyie, cił, czołowik, czełowikom і т. п.

В давальнім та місцевім відмінку однини на кінці: tebi, sebi, na syni, o duszi, w slowi, wo suszczestwi, wo czrewi, na mori, na misti, w Bożestwi і т. п.

В дієприслівниках: doli, hori, iawi, kromi, posređi, skwozi.

Прислівники на -аѣ, хоч в правопису часом писали (але не вимовляли)-аѣ: prežde wik, inde, tožde; але zde і zdi, відповідно до заѣ і заѣ.

В давніх пам'ятниках звичайно знаходимо **тѣлесный**, тому й Рутка вимовляє: telesnym, beztelesnym.

Здавнину звичайно по **ѣ** все писали **ѣ**, але для України це була тільки мертва форма, тільки правопис, бо **ѣ** тут не вимовлялося; Рутка тому правильно вимовляє: tre-

1) Див. мою статтю: Історія букви **ѣ** на Україні. Тернів, 1921 р. ст. 1—16.

buiu, preźde, trezwom; але: reczenyie i syricz, теж: otrezanoiе. Пор. сучасне стреляти, редька.

Вимова Рутки показує, що часто в місцевім відмінкові множини закінчення *-ѣхъ* було тільки правописною звичкою, напр.: wo pisnech, w hypostasech, wo czelowicech, але: wo Prorocich i т. п.

Місцевий відмінок однини прикметників: w otczeskim, w synownim.

2. Звук *Е* в українській мові був на початку м'яким, але з дуже давнього часу він стверд, і ця тверда його вимова панувала і в церковній вимові. Рутка це українське *е* передає латинським *e*, бо звуки ці бренили однаково, напр.: aszcze, reki, nebesе, preźde, nebesnyi, szedsze, roźden, wse, neweszczestwennyi, perw oroden, tebe, mene, sebe, wremenno, wieszczno, nerazlucznoie, slowesen, serce, serca, poneže, sowerszennoie, koreń, hłaholetsia, neczestywo, swiatyteleм i т. п. Так само вимовляється *е* й по *л*, напр.: iawłenyie, wsełennuiu; а такі випадки, як hłaholet, oblekiysia, то просто коректурний недогляд, на що вказують хоча б форми: hłaholetsia, welyczaiem, lyce i lyce.

Українське *е* Рутка передає через *ie*, напр.: iest, iełyko, ieźc, ieho, iemu, iedyn, smiiem, twoieho, roźdenyie, swoieho, ieretyczeskaia i т. п., а це вказує на те, що він відрижняє *е* від *є*. Правда, часом він пише nierazdilna, але поруч знаходимо nerazluczno, а це вже вказує, що напис *nie* у нього—це вплив польської вимови.

3. В давній українській мові звуки *И* та *Ы* виразно розрізнялися; але вже з глибокої давнини звук *Ы* почав м'якшати, а *И* тверднути, аж поки ці звуки не з'єдналися в однім середнім *И*. Процес ствердіння *И* йшов далі, і з часом *И* зовсім ствердло. Ось цьому Рутка передає його через *у*, а не через *і*, напр.: bytyie, wełyka, wydyma, wyna, wynu, wyno, wynom, wzymaia, wsederżytela, wsesyłen, hłubyna, hłubynu, Hospody, iedyn, iedyna, iedyno, iełyka, iesy, zmyiom, izlyiu, istynen, istynnoie, istocznyk, istocznycze, aszczely, lyce, лыca, lycem, mylost, myr, newydymoie, neczestywo, obnenymu, pysano, pysannoho, pytanyiu, pyszcza, postawywyi, poczytaiu, prazdnyka, prozwodytel, propowidnykamy, pro-, tywytsia, rady, rodytel, rodytely, switilnyka, swiatytelen, syia, syie, syła, syło, syl, syricz, sych, syce, soprotywen, soprotywnym, Spasytelu, tycho, iawysia i т. п.

Так само в дієслівних формах: byty, woskreszaty, hłahołaty, daty, diiaty, nosyty, poznawatysia, posłaty, pustyty soditelstwowaty, sotworyty, sydyty, usławlaty; sławosłowym, słyszYTE, woznosyt, lubyt, sydyt, sudyt, rodych, rodysia, ispoñnył, oswiatył, rodył, sotworył, rodyła, dały, zakonopolaħaly, połaħaly, sotworyły, czyty, oswiaty i т. п.

По *н*: ny, ny ly, w nym, s nym, nykomu, nyktože, any, nyže, nyczto, nyzposłał i т. п.

По шиплячих: Bożyi, Bożyia, mużyie, żywot, żyzn̄, żyzny, żyw, żył, żywo, pożywe, żywuszczēie; nauczyte, połączy, otczym, otczyi i otczyi, czystaia, poczytaiu; pywșzyi, znaieczy; suszczym, rodiaszcziy u proyzwodiashczyu, yschodiaszczyy, poczywaiuszczyy i т. п.

З правописної традиції і по впливу живої української мови Рутка вимовляє -*кy* (КИ): акy, пакy, weľukym, Jordanskyia, iazyky, uczenyky i т. п.; але часто пробивається и вимова (теж жива народня) -*кi*, напр.: акi, oblekiysia, nauki, so czełowiki, priczastnyki, bľahowistnyki i т. п.

Родовий відмінок жіночого роду слів м'якої відміни (основи на *i*) Рутка вимовляє все з -*y* на кінці, напр.: bľahosty, mudrosty, premudrosty, wľasty, płoty, swiatosty, myľosty, pomoszchy, żyzny i т. п.

Місцевий відмінок однини слів м'якої відміни в мові Рутки мають '-*y* (= И) на кінці, напр.: w premudrosty, na zemľy, na twary, wo sercy, na Otcy, w Otcy, w Troycy, wo hypostasy i т. п. Цяж вимова панує й сьогодні в західно-українських говорах.

Закінчення -*ВИ* в давальнім відмінкові Рутка вимовляє -*wy*, напр.: mygowy.

Давальний відмінок займенників *МИ*, *ТИ* вимовляється *my*, *ty*.

Слово *нынѣ* (але частіше писали вдавнину *нинѣ*): *nyni*.

Злучник *И*: Otcy u synu u Duchu.

І навпаки, часом замість *И* знаходимо *i*, напр.: wľadicznyi; досить часто swiatii.

4. Початкове *i* тепер не однаково бренть в українській мові: то як *i*, то як *и*; те саме знаходимо і в мові Рутки: *imaszcza*, *istocznyk*, *idu*, *inaho*, *istocznycze*, *istynno*; *umat*, *ynaho*, *yn*, *ych*, *yschodiaszcza*, *yschodiaszczaho*, *yszczeszzy*, *yschodyt*, *yspoheny*, *yže*, *ynako*; *i* на початку складу: *proyzwodytel*, *woystynnu*, *neyzreczennyh*, *proyschodia*, *proyzwede* i т. п. Що тут була двійна вимова (правда, був і двійний правопис), показують форми Рутки: *ischoždenyie* і *yschoždenyie*, *istynen* і *ystynen*, *neizslidymaia* і *neyzslidymaia*.

5. В українській мові давнє *И* ствердло у всіх позиціях, а тому ствердло воно й тоді, коли стояло перед голосним звуком, цеб-то в написах -*їА*, -*їА*, -*їЮ*, -*їЕ*, -*їГ*, -*їИ* буква *ї* вимовлялася як *и*. Так постійно вимовляє й Рутка, напр.: *abyie*, *bezzmertyia*, *bytyie*, *bytyia*, *bľahowoľenyie*, *bľahoczestyie*, *Bożyia*, *Bożyiu*, *widenyie*, *wowidenyi*, *wiszczanyiu*, *wosyiawszu*, *wosyiawszaho*, *wosyiaw*, *po woskresenyi*, *darowanyie*, *darowanyia*, *daianyie*, *dychanyie*, *dychanyem*, *diianyie*, *dostoianyie*, *dostoianyia*, *po Iewanheľyiu*, *iedynyie*, *zabwenyie*, *znamenyie*, *Izraelstyie*, *imenowanyiu*, *ischoždenyie*, *yzľyiawyi*, *yzobraženyie*, *yzreczenyie*, *yschoždenyie*, *kreszczenyie*, *neroždenyie*, *obyľyia*, *obszczenyia*, *obiasnenyie*,

oplewanyie, orudyie, oswiaszczenyie, Pentekostyiu, pysanyi, pytanyiu, płotyiu, podobyie, porożenyie, posłanyie, prismo-szczzyia, prycłastyie, pryszestwyie, pryszestwyiem, pryiatyie, raspiatyia, raspiatyiem, reczenyie, rozdaianyia, rożdenyie, rożdenyia, syia, syiu, syie, syiaiu, syiaia, sowokupłenyia, spasenyie, spasenyia, strastyiu, sudyiu, teczenyie, tryiem, chotinyie, chotinyiem, carstwyie, iawłenyie i т. п.

Це дуже важна вказівка на стару українську вимову; так само вимовляють ці й подібні слова й сьогодні в Галичині. Вим ва ця красномовно свідчить також і про те, як маємо писати колишнє *й*, *ї* перед голосною,—згідно з духом нашої мови й вимови ліпше б писати тільки Григорий, Василій, слазєніє, діяніє, Азія, матерія, диялектологія, химія і т. п. (а не Василій, Азія і т. п.).

6. Букву *Ѣ* в прийменниках та приставках в церковній вимові в XVI—XVII ст. вимовляли за *о* значне частіше, ніж вимовляємо тепер; так, Рутка говорить: *ko Bohu, soszedsza, sowsy, so tymże, so Otcem, so Synom, wo nemże, wo pisnech, wo bożestwennom, womiszczachom, wo swiatoy, wo Ducha, wo prorocich, wo Ierusalymy, so nebesie, sonyidet, wo horney, wo iedynaŋo, wo Hospoda* і т. п. Вимова *Ѣ* за *о* в приставках та в прийменниках *ѢѢ, ѢѢ, кѢ* сьогодні в церковній вимові в Галичині й Буковині так само значно частіша, як на Великій Україні.

Частіша вокалізація *Ѣ* на *о* в приставках та прийменниках *ѢѢ, ѢѢ, кѢ* взагалі служить ознакою старих українських пам'яток і ознакою старої нашої вимови; так, в Апостолах київським соболевім 1630 р. та львівським слъозчинім 1639 р. знаходимо: *со погтомѣ зач. 34, со нїма, 34, со оученики, 34, ко ѡзщѣхъ 36, ко вратїи 36, со миромѣ 36, ко ѡпостоломѣ 37, со собою 37, со нима 37, ко Трѡдѣ, ко кнѡзѣмѣ 38, ко ѡмѣ 42, ко оучилищи 42, со радостїю 44, ко слѣдѣ 44, со жинами 44, со нами 45, ко градѣ 46, сотченїє 46, ко Дамасцѣ 49, ко мамѣ 49 і т. п., — у всіх цих випадках в Апостоли 1574 р. (видання москвитина Хведоровича) маємо в приставці чи прийменнику *Ѣ*, а не *о* (або тільки *с, к, в*).*

7. Характерною ознакою української мови ще з доісторичних часів єсть те, що в ній звук *е* по шиплячих змінюється на *о*; вже в пам'ятках XI віку знаходимо: *чоловѣка, жѡна, ничѡгоже* і т. п. Але це була ознака живої української мови, а богослужбові книжки звичайно постійно з традиції все мали в цих випадках *ѣ*, а не *о*, а тому і в церковній вимові ця ознака була рідкою. Але все таки в церковній вимові по шиплячих часом вимовляли *ѣ* зам. *е*, а тому й Рутка писав і говорив: *czołowik, obszczoie, men-szoie* і т. п.

8. Найважливіша ознака живої української мови—міна

о, е на і, як що в дальшому сусідньому складі був оден з цих трох звуків: З, Ђ, И (конь—кінь, воля — віл, мон—мій),— ця ознака не увійшла до нашої церковної мови й вимови. Це була ознака вже чисто жової буденної мови, а такі ознаки до старої літературної нашої мови не вносилися, бо мова ця пильнувала зберігати свої найдавніші традиційні риси. Богослужбові тексти наші пильно списувалися з давніших оригіналів і зміни о, е на і так само не допускали. Ось через це в церковній вимові Рутки не знаходимо і зам-о, е, він тільки знає moy, Boh, bolszyu і т. п.¹⁾

9. З найдавнішого часу в українській Церкві встановилася вимова букви Г як h, а не g. Здається, що ті болгарські євхенники, котрі перші навчали нас церковної відправи, ці перші вчителі наші вимовляли Г як h, цеб-то близько до грецької γ (а γ греки не читали як g). Ось ця м'ягка вимова Г, що встановилася в нас ще з початку нашої церкви, панувала в нас увесь час; і не тільки панувала в нас, — ми накинули її також і церкві московській. А коли культурний український вплив за XVI—XVII віки значно побільшився на Москві, то українці прищепили своєю вимову звука Г навіть літературній російській мові; так, відомий російський письменник XVIII віку А. Сумароков в своїй статті „Наставленія ученикамъ“ писав, що г вимовляється як латинське g тільки в простонародних словах,²⁾ цеб-то літературною вимовою стало Г=h, а Г=g було вимовою буденною, не літературною. Та так і мусіло бути, бож українська вимова офіційно була заведена в придворних російських церквах³⁾. Через все це вимова Г як h лишилася в українській Церкві аж до сьогодні, — єдина риса давньої української вимови.

Звичайно, Рутка знає вимову Г тільки як h, вимова Г як g у нього ніколи не стрічається; ось приклади: Boh, Boha, Hospod, Hospoda, blaho, blaha, hlahoľ, hlaholu, bohosłow, anhelski, ahncem, hrada, hľubyna, hľubyny, bľahodat, po lewanheľyiu, hľaholem, hľaholet, hľaholaty, hľaholetsia, hľaholeszy, hľahola, ohnecyi, na Holhoti, bľahoczestni, bľahosty, mohut, bohotworym, mohuszczja, poľahaiet, poľahaty, hrichy, druch ot druha, ohnenych, wýnohrad і т. п.; родовий відмінок однини в прикметниках все має Г=h напр.: ieho, ynahо і т. п., див. § 16.

10. Не зважаючи на те, що звук Ц став в українській мові м'яким ще з доісторичного часу (форми: в'цьниця, п'цьницю, риз'цьницю і т. п. звичайні в Святославовім Збірнику 1073

1) Історію зміни о, е на і див. в моїй праці: „Чистота й правильність української мови“, Львів, 1925 р.

2) Сочиненія, часть X с . 52. Москва, 1762 р.

3) Див. *Тимковскій*. Мое опредѣленіе на службу, „Москвитянинъ“ 1852 р. ч. 20.

року), проте церковна вимова оминала м'ягчення Ц, та й в богослужбових книгах звичайно з традиції не зазначувано м'яккості Ц. Ось через те й Рутка вимовляє Ц твердо, напр.: Otec, Otca, Otcu, Trojca, łuca, serca і т. п.

11. Звук *p* почав тверднути в українській мові ще з доісторичної доби; в теперішній час *p* в українській мові стверд на великім просторі, хоч ще й не малий простір, де *p* не ствердло. Церковна вимова знала тверде *p*, хоч церковні богослужбові книжки з традиції звичайно оминають його. В вимові Рутки знаходимо й тверде *p*, напр.: try, caru nebesnyj, pryudy, narycaiu, narycaiuksia, tworyt, tworyni, twar, zrym, zry, Chrystom і Christom, Chryste, pryweryżeno, przyszedza, przyszewyie, pryiaty, wospryiem, prychodyt, pryimnye, pryemsze і т. п.

12. Через те, що Рутка вживає *j* (він її пише по тодішньому польському звичаю як *i*), не можна сказати, як він вимовляв сполучення губних звуків з м'якими глосними; в нього знаходимо: swiatomu, pianu, pianyi, pianstwom, wremia, oblawiauszczu, obiasnenyie, raspiatyiem; можливо, що чит в Рутка wremja, цеб-то так, як і тепер вимовляють ці сполучення в українській мові. До цього треба додати, що келиб ми до свого правопису, за прикладом інших слов'янських народів, ввели нового значк—*j* (або бодай свою *й*), то це дало б нам змогу легко оминати нашого апострофа ' такого немилуго скажемо для Галичини; тоді писали б: ім'я, підгір'я, об'ява (або ім'я, підгір'я, об'ява), як то вже й писав М. Драгоманів. Наша звичка ставити апострофа по губній букві зовсім не відповідає старому українському правопису, — вдавнину паєрика ставили над губною, а не по ній, напр.: п'анство, м'аго, й'м'я, поб'ю (або пов'ю), об'атый і т. п.; в XIX столітті, перейшовши на гражданку, почали в нас ставити замість давнього паєрика апострофа; а через те, що цього апострофа не можна було примостити над губною, почали ставити його по губній, через що слово ніби розривається: п'янство, м'ясо, ім'я, поб'ю і т. п. Власне, час би вже відлити особні літери так, щоби паєрик (не апостроф) стояв над губними, а не користати для цього з перетинки (.)

13. Під південно-слов'янським впливом, болгарським та сербським, з кінця XIV-го віку встановилася в нас на Україні—і по інших слов'янських землях—звичка писати *л* зам. *л* чи *л* по голосних звуках (рідше писали *л*, *оу* зам. *ю*), напр.: т'воа, д'банте, крещен'та, скоа, скатаа і т. п. Ця правописна звичка, зовсім чужа нашій вимові, надзвичайно поширилася в нас, перейшла потім (в меншій мірі) до друкованих книжок і проіснувала в нас аж до XIX-го віку. Виринає питання: як читали в нас ці форми т'воа, Мар'та, скоа і т. п.? Вимова Рутки ясно свідчить нам, що це була тільки

правописна звичка, і що так не вимовляли, напр.: diianyie, wosyiawszu, sowokuplenyia, syiaia, prinosuszczyia, Bożyia, wosyiaiw, bożestwenuaia, bożestwennyia, bytyia, spasenyia, rozdaianyia, Bożyiu, rozdaianyia, prosyiawyi, sudyiu, kreszczenyia, pytanyiu, dostoiianyia і т. п. — це могла бути вимова написаного так: дѣаніѣ, кослѣшѣ, Пожіа, вѣтіа, роздааніа і т. п.

14 Так само, але з найдавнішого часу, встановилася в нас звичка не м'якчити на письмі звука Л, хоч дуже часто над цим Л ставили т. зв. паєрика (він заміняв Ъ), напр. болше, аггѣйскій, везначалнаго, але часто паєрика й не ставлено: тилко. Правда, на Україні живе т. зв. середнє л і воно до певної міри підтримувало цю правописну звичку; але знаємо, що цієї самої правописної звички — не м'якшити на письмі звука Л — держалися й південні слов'яне, а також білоруси та росіяне. Вимова киянина Рутки дає нам цінне й красномовне свідoctво, що нем'якшення Л було тільки правописною звичкою, тоді як в живій вимові Л звичайно м'якшилося, напр.: swiditelstwuiet, beznaczalnahо, sobeznaczalnomu, beznaczalno, beznaczalni, sobeznaczalny, sobeznaczalna, bolsze, bolsziuu, bolszy, nerostaiatelni, anheliski, proswitelny (sic), soprestolnyi, soditelstwowaty, pochulno, soditelstwo-wały, switylnyk, żywonaczalnych, spasytelnyy, swiditelstwa, obylno, sylnahо, bolszy, але: w połnom і т. п.

15. Називний відмінок множини прикметників Рутка звичайно вимовляє як *yі*, напр.: wirnyi, pianyi і т. п.

16. Старо-болгарське закінчення родового відмінку прикметників -ЛГО було чужим в нашій мозі ще з моменту заведення в нас перших служб церковних; що це -ЛГО дійсно було чужим у нас, на те вказує вже хочаб те, що цього закінчення зовсім не знає тепер жива українська мова ані в однім випадку. Але наші богослужбові книжки, — звичайно найвірніша копія з болгарських оригіналів, — традиційно дотримували цього -ЛГО і тому воно попало й до нашої церковної вимови і в формі аho живе в нас аж до сьогодні. Рутка постійно вимовляє ці форми на-аho. напр.: druhaho, otczaho, yschodiaszczaho, otczeskaho, żywaho, iedy-nahо, neweczernahо, sowerszennahо, sokrowennahо beznaczalnahо, inahо, poslawszaho, obiszczawszaho, hlaholawszaho, soszedszaho і т. п. Але жива вимова -оho зам.-аho таки часом проривається і в вимові Рутки, напр.: swiatoho, iedynoho, jednoho, rysannoho і т. п.

17. Закінчення Т в дієсловах було м'якким ще з доісторичної доби, хоч традиційно в богослужбових книжках звичайно писали -ТЪ. На жаль, латинська графика не дала змоги Рутці показати своєї дійсної вимови в цихъ формах, бо його кінцеве t може бути -ТЪ і -ТЬ, напр.: woznosyt, iest, sydyt, tworyt, sudyt, lubyt, prycho-dyt, proswi-

szczaiet, ymiiut, premołknut, sut i т. п.; пор. написи в Рутки: Hospod, błahodat i др., — це ясно показує, що Рутка не мав графічних засобів зазначати м'яжку вимову кінцевого приголосного.

18. Давній прийменник **от**, **отъ** традиційно лишився в наших богослужбових книжках аж до днесь, хоч дуже рано (чи не з XI го віку) відома в нас і друга форма — **оѡдъ**. Рутка звичайно вимовляє **ot**, напр.: **ot Boha, ot Diwy, ot sławy, ot Otcа**, але часто, згідно з народньою вимовою, вимовляє й **o d**, напр.: **od koho, od Ducha, od Dwy, od istocznyka, od Christa** (звичайно, міг відбитися тут і польський вплив).

19. На закінчення зверну увагу ще на одну рису Рутчиної вимови, — він часто церковно-слов'янським словам надає живу народню форму, напр. хоч би такі випадки, як: **serce, wo sercy, ieden poruch iedyn, czo'owik** пор. **czelow.k, каже w sobi, k sobi, twoieho i поруч twoho**.

Прикметники на **-ний** він часто плутає з **-ній** і навпаки, цеб-то робить те саме, що й сьогодні помічається в українській вимові (на східно-українських землях панують форми на **-ній**, а на західно-українських — на **-ний**), напр.: **naweczerniaho i поруч naweczerniaho, sredniy, wyszniych, wysznim i wysznim, wyszniaho, iedynorodniy, synownia, bezlitnyy, posłidny i т. п.**; і також: **tretiy** (по східно-українській вимові, бо зах.-укр. вимова: **trety**).

Характерна прикмета церковно-слов'янських пам'яток, група **жд** (що походить з **dj**) була на Україні, звичайно, тільки мертвою правописною формою; ось тому Рутка часом замість **жд** дає живу народню вимову **ж**, напр.: **porozheniye, rozestwenni i т. п.**

Група **зс** часто бренть у Рутки як **с**, напр.: **wosylawszaho, wosylaw i т. п.**

Змягчення приголосної перед м'яжкою приголосною Рутка часом додержує, часом ні, напр.: **końcem, meńszoie Jordanskyia, skwozi, ziło i т. п.**

Рутка постійно вимовляє, по українській споконвічній традиції: **Isus, Isuse**; при відміні звичайно це слово не змінюється: **Isus Christom**.

Звичайно, про якесь акання (вимова **о** ненаголошеного за **а**), котре тепер так часто чуємо в церковній вимові російській, у Рутки, як українця, не може бути й мови: **sowerszenno, oboich, poznawaietsia i т. п.**

20. Грецькі звуки в позичених з грецького словах Рутка звичайно вимовляє так, як то традиційно було на Україні.

З самого початку існування організованої Української Церкви, цеб-то ще з X-го віку, помічається в нашій церкві двійна вимова грецького **Ѡ** — частіша як **ф** і рідша як **т**. Те саме було і в пізніші часи, при чому на західно-

українських землях частіше вимовлювано $\Omega = m$, хоч, правда, на українських землях встановилася найчастіша вимова Ω як *фm*.¹⁾ У Рутки дуже мало прикладів вимови Ω , — він її вимовляє тільки як *m*, напр.: о Holhoti, на Holhoti.

Грецьку λ Рутка вимовляє так, як вимовляли її постійно на Україні—як тверде *л*, напр.: Paraklyt, Paraklyta; але, під польським впливом, знає він і м'яжку вимову: Paraklit, о Holhoti, на Holhoti, loil'a.²⁾

Грецьку η , українським споконвічним звичаєм, Рутка вимовляє як *и*, напр.: Isus (Ysus); дуже рідко помічається й польський вплив, цеб-то вимова η як *е*, напр.: Izraelstyie³⁾

21. З правописних звичок Рутки підкреслю одну,— він займенникову часточку *sja* все пише разом з дієсловом, цеб то по традиційній споконвічній українській звичці, напр.: poznawaietsia, hlaholetsia, iawysia. iawlaietsia, sodiłowaiet (по цьому стоїть знак переносу-, а на другім рядку:) sia і т. п.

Ось така церковна вимова киянина Феофила Рутки. Вимова ця, звичайно, не була лише власною, особистою вимовою цього вченого мужа, — це була звичайна в той час українська вимова, і то вимова не тільки великоукраїнська, київська, але й вимова галицька, львівська (Рутка довго жив і працював в західній Україні, де міг привчатися й до західно української церковної вимови). Вимову цю пізніше на Великій Україні знищено урядовою силою, але в Галичині й Буковині живе вона й до днесь.

Рівняючи церковну вимову Рутки з сьогодняшньою вимовою греко-католицької (по старому — православної з Римом з'єднаної) церкви в Галичині, бачимо повну їх тотожність; але все таки кидається в вічі значно ширші межі народньої вимови Рутки, — Рутка цілу свою вимову, може й несвідомо, наближав до живої народньої української мови, тоді як в сьогодняшній церковній вимові в Галичині та Буковині ще єсть досить форм, зовсім чужих українській мові.

Вкінці подаю хоч два невеличкі зразки Рутчиної вимови в цілому.

Sam Władyko wsich Boże Śpasytelu nasz, nadeżda wsim końcem żemli, y suszczym na mori dalecze, yże w sey poslidnyy y spasytelnyy deń prazdnyka, tayny swiatiya, y

1) Історію звука Ω див. в моїм „Українським стилістичнім Словнику“, Львів, 1924 р. ст. 430—434.

2) Історію звука λ , λ див. там само ст. 204—209.

3) Історію грецької η див. там само ст. 169—170.

iedynosuszcznaia, y soprinosuszcznaia nerazdelymaia Troycy pokazawyy nam y iawleniye y przyszestwyie swiataho y żywotworiasiszczaho ty Ducha wo wideni y ohnennykh iazyk na swiatyia swoia Apostoly, yzlyiawyy, y blahowistnyki tych postawywyi prawoslawnyia wiry.

(Ex Orat. Vesperrina in Pentekoste. Ст. 338).

Po sychze abyie na nebesa woznesyysia, y odesnuui sidiay Boha y Otca, Bozestwennaohoze y swiataho, y iedynosuszcznaho, y iedynosylnaho, y iedynoslawnaho, y soprinosuszcznaho Ducha nyzposlawyy na swiatyia swoia uczenyky y Apostoly, y tym proswitywyi ubo Sych, y nymze wsiu Wsefennuiu Christos Boh nasz.

(In ultima Oratione, quae legitur in Pentekoste. Ст. 361).

III.

Стаття моя була б неповною, коли б я не спинився ще хоч коротко над питанням про *наголос* в богослужбових книжках. Споконвіку українська Церква знала свій власний наголос слів, відмінний від наголосу інших слов'янських народів; цього свого наголосу Українська Церква міцно дотримувалася аж до половини XVIII-го віку. Але свій український наголос помалу таки зник на Україні,— на Великій Україні через урядовий примус прийняти московський наголос, а в Галичині через замилювання до цього ж московського наголосу як до „правдивішого“; правда, в Галичині московський наголос панує більше лише в церковних книжках, а в самій церковній вимові переважає ще традиційний давній український наголос. Цей чужий московський наголос в Галичині, де збереглася давня українська вимова, виглядає якоюсь разячою чужою латкою на українським церковнім вбранні.

Яким був давній український наголос, про це писав я вже не один раз,¹⁾ і до цих праць своїх відсилаю бажаючих пізнати його. А в цій статті до тих матеріалів, які я вже видрукував, хочу додати ще одне джерело, — це Словник, видрукований в Супраслі в 1722 році, а саме: *Лезиконх Сирѣчх Словесникх Славѣнскій, ѿмѣкцих в свѣѣ Сасквѣ перѣвѣ Славѣнскѣ Извѣщныа, по свѣже Полѣскѣ. Їѣгспотрѣбный кх выразмѣнїю Словѣхх славѣнскиихх, Обрѣтѣкциихх вх книгахх Црѣковныхх. Изшвражїнх вх Тупогрѣфїи Монастырѣ Оуцїежителнаго Сѣпраслскаго.*

1) Див. про це такі мої праці: 1) Курсь українського язика, Київ, 1916 р. ст. 104—113; 2) Свята служба Божа св. о нашого Ісавва Золотоустого мовою українською, ч. II ст. 17 — 18, Львів, 1922 р. 3) Наголос, як метод означення місця виходу створоджованих княжок, „Записки Наук Тов.“ т. 136—137 ст. 197—224, Львів, 1925 р. 4) Український наголос на початку XVII-го віку, „Записки чина св. Василя Великого“, Жовква, 1926 р. т. II вип. 1—2 ст. 1—29

РокѸ Бѣла мѣкѸ. Мѣца ГенбарѸ днѸ 11. Книжка in 4° на 32
листах.

Наголоси, які знаходимо в супрасльськiм Словнику
1722 року, — чисто українськi тогочаснi наголоси, які зна-
ходимо пѸ всiх виданнях XVII-го вiку київських, львiвських,
унiвських та др.; вiдступлень вiд тодiшнього українського
наголосу не багато (але вони єсть). Ось цi наголоси (зви-
чайно, подаю лише частину матерiялу).

агнѸ
азвучный
анадема
?покаинѸиз
БезещественнѸ
взвремiнный
вззловивый
вззломствѸю
везумствѸю
везчинствѸю
вѣста
вѸгокремiнно
вѸгокѣнствѸю
вѸгодарѣнѸ
вѸгоденствѣнѸ
вѸгоденствѸю
вѸгодѣанiе
вѸгонкѣствѸземнѸ
вѸгонкѣствѸю
вѸгопркѣствѸю
вѸгостiнствѸю
вѸгодѣглибый
вѸгочествѸю
вѸжiнствѸю
вѸгобоазнѣнный
вгословѸ
бодѣцѸ
бодрствѸю
боище
болѣстiю 1 б
болѣзнь
болницѸ

борба
брѣзда
крѣчѣса
брѣна
вѣтiе
ВарѣарѸ
баатель
балю
келѣвпота
келерѣчый
вѣанколiрствѸю
келiчество
вѣѣа
кѣрѣта
вѣсла
вѣщество
взаѣнѸ
внѣсонѸ
внѣчествѸю
влѣствѣствѸю
вхнѣгдѸ
вхзѣвѸх
вхзѣвѣанiе
вхзнѣсѣнiе
вхзрѣствѸ
воинство
воинствѸю
всана
вонмѣнѸ
вѣна
вхспрѣмляю
вхчѣвчiнiе

крѣка
крѣча
крѣчество
вторый
кѣденiе
кѣждество
вѣрѣкѣтелное
гадѣствѣствѸю
гѣбѣ
гѣзголѸю
голѣшѸ
ГѣсподѸ
гѣспѣствѣннѸ
гѣспѣствѣю
гѣспѣствѸю
гѣтовѣщiеа
гѣрдѣанка
гѣрдѣанскiй
гѣрдѣанство
гѣвѣло
гѣрохѣтѸ
гѣва
дѣнжѸ
дѣбѣлѸ
дѣбѣлнѸ
дѣрѣѣва
дѣрѣѣствѣствѸю
дiрѣзкiй
дiрѣзко
дiрѣзкѣсть
дѣрѣзѣкѸ
дѣрѣзѣствѣнѸ

дєрзѡстнѣ
 дєрзѡстнѣ
 дєрзѡстѣ
 дєснаа
 дєснїца
 дєскѡсѣ
 дїадїма
 дѡбаєствѣю
 дѡвротѣ
 дѡгмѣта
 дѡлжєнѣ
 дѡндєжє
 дѡска
 дѡсто'тѣ
 дрєбѡдѣствѣю
 дрєкѡль
 дрѡгїй (але в стародруках звичайно дрѡгїй).
 дѣнїствѣай
 дѣланїє
 дѣлѣтїанцє
 дѣлѣтїаннца
 дѣлѣтєль
 дѣло
 дѣтїцє
 дѣлїє
 ѣдѡа 1 б
 ѣдѡа 7 б
 єднїцн
 ємаю
 ємлємыш
 єствєѡ
 жєлѡдѣ
 жєрнѡвѣ
 жєртвѣю
 жєртсєвннкѣ
 жєстѡкѣ
 жєстѡкїй
 жнєопїсѣ
 жнєвѡтїна

жїанцє
 жїанщнй
 жнтєствѡ
 жнтєствѣю
 зѣвнстнй
 зємлєнїє
 зємляю
 зѣконѣ
 зѣконннкѣ
 зѣконнє
 зѣнє
 запѡвѣдѣю
 зєлѣднтєствѣю
 зєвѡзчнкѣ
 зєло
 знждѡ
 златїца
 злѡвѣ
 злѡвѡсѣ
 злѡслѡвлєнїє
 злємєнѣю
 злємєнѣю
 злємєнїє
 зѣло
 їзбєрѣнѣ
 їзвѣтчєствѣю
 їзвєрѣгѣ
 їзвєслїкшємѣ 32 б
 їзвѣствѡвѣнїє
 їзвѣствѣа
 їзвѣствѡвѣнїє
 їксна
 їкѡнннкѣ
 їкѡннщнй
 їмѣмѣ
 їмѣ
 їнѣко
 ї.нѡгдѣ
 їнокѣ і поруч:
 їнѡкѣ
 їнокїна

їносѣвразнѡ
 їскѡнн
 їскѡплєннѣ
 їспєрѣвѣ
 їспѡвѣдѣнїє
 їспѡвѣдѣсїю
 їспѡвѣдѣсїюсѣ
 їспытѡслѡкѣю
 їспытѣю
 їстїннєствѣю
 їстїннєнѣ
 їстѡко
 їстѡвѣщнй
 їстѡвѣ
 їстѡмлєннїй
 їсхѡдѡтѣю
 кѡкѡкїй
 кѡдѡлїкѣ
 клєвєтѣ
 клєвєтнннкѣ
 клєкєщѣ
 канїрїкѣ
 кѡзнєствѣю
 кѡлмн
 кѡлѡкєслѣ
 кѡнчїнѣ
 кѡсєбєннщнй
 кѡщѡнєствѣю
 крѡмѡлѣ
 крѡмѡлѣю
 крѡмєсїю
 крнєкїнѣ
 крѡкѡсѣ
 крѡмѣ
 крѡчїнѣ
 лѣлѣтєль
 лѣдѣнѣ
 лѣдѣнїє
 лєгкѡтѣ
 лєстєцѣ
 лєстївѣщнй

ликоствѣю
 лихонмствѣю
 лицемѣрствѣю
 литѣр҃гїа
 лѣнотѣ
 лѣствѣща
 лѣчва
 лювы
 лювобѣаніе
 лювондѣрствѣю
 лювоподатилнѣйшіи
 людинх
 маслина
 медлю
 межда
 меншина
 мертвенный
 мечѣтх
 мированіе
 многожды
 многи ми
 многоглаголаніе
 многоиспытѣю
 множае
 множабѣшіи
 мюжество
 множицею
 молка
 молблю
 млнтвенникх
 мраморный
 мдрованіе
 мдрствѣю
 мжѣски
 мнтарх
 мѣдница
 маккіи
 матѣжх
 навѣтованіе
 надѣсно
 наддѣбѣтелнх

надбѣюса
 наединѣ
 наказѣю
 налѣжѣ
 намѣреніе
 напѣть
 напыщеный
 народх
 народоканіе
 народослоклію
 нарочное
 насидоканх
 насилствѣю
 насциствѣенный
 начаствѣай
 неблаженный
 некѣденіе
 недобѣдомла
 недомыслимый
 недѣгованіе
 недѣгх
 недѣгю
 незлобієх
 невзгленный
 несправленый
 несправленх
 нестоєх
 нестоєлюса
 нестоєство
 нестоєвѣ
 немоицх
 немощенх
 немоциствѣю
 ненадобный
 неначланно
 неовзданіе
 непокоривый
 неправдоканіе
 неправдѣю
 неразсмотрѣнный
 невмысленх

нечваніе
 ннзверженх
 ношѣ
 ноциный
 ноцинов
 нѣжда
 ѿблакх
 ѿврѣзаніе
 ѿврѣтеніе
 ѿщина
 ѿвычай
 ѿглаголаніе
 ѿглаголю
 ѿкрѣтх
 ѿславленый
 ѿрасль
 ѿтрѣкх
 ѿтрѣча
 ѿтрѣчицх
 ѿчалкѣюса
 ѿчаланый
 ѿчваніе
 ѿчство
 пакоциѣ
 паматствѣю
 папѣртх
 пардѣсх
 пардѣсх
 пастыина
 пастырх
 пѣрѣвѣ
 перкѣнство
 перкѣнствѣю
 перѣнх
 печалѣю
 печалованіе
 пишѣство
 пишѣ
 плодопріемлю
 плоцада
 плоцадх

по́дрѣзъ 1 подрѣзъ
 поемаю
 пока́зѣю
 ползѣю
 полѣане
 помножа́ніе
 попрі́че
 порадо́ваніе
 порѣ́гане
 порѣ́ченнѣхъ 1 б
 погоста́вѣю
 погла́хъ
 послѣ́шаніе
 послѣ́дованіе
 послѣ́дователю
 пососта́вѣю
 поста́вѣхъ
 потре́бствѣю
 похотѣ́ствѣю
 почество́ваніе
 праві́ло
 праві́а
 праві́щій
 праздно́ваніе
 предста́телствѣю
 прее́стество́ніе
 превзы́точествѣю
 према́лый
 премо́жество
 препосла́вѣю
 пресла́шаніе
 пресла́ваніе
 превра́женіе
 прикре́пленнѣй
 прикѣ́ствѣю
 приемаю
 прижі́тіе
 призра́къ
 примра́къ
 приношѣ́
 прихвратѣ́ніе

приповѣ́даніе
 приповѣ́даню
 причѣ́тѣхъ
 пришле́цъ
 пріемаю
 произношѣ́
 прока́женнѣй
 промы́селъ
 пронырлі́кнѣй
 проповѣ́даніе
 простота́
 птене́ця
 пѣ́щеніца
 работа́
 раке́нство
 радо́ваніе
 радосте́вннѣй
 радосте́вѣю
 ра́спра
 ратѣ́ю valczę
 ревно́ваніе
 ревно́вразіе
 рожені́ца
 ропѣ́тъ
 ропщѣ́
 ро́ска 1 б
 рѣ́аніе
 сакраме́нтъ
 самодѣ́анъ
 самѣ́й
 свре́пствѣю
 свобода́
 свопле́меннѣхъ
 сво́а
 своі́ственнѣй
 со́йство
 свѣ́деніе
 свѣ́дѣтель
 свѣ́дѣтелствѣю
 свѣ́ща
 свѣ́зѣю

сѣ́а
 сирѣ́чѣхъ
 сіе, сѣ́а
 сказа́ніе
 сказѣ́ю
 сковра́да
 скѣ́деані́чннѣй
 сла́чій
 смѣ́хословаю
 сно́ха
 свє́ршенство
 совѣ́сть, свѣ́сть
 свѣ́тованіе
 свглаго́ланіе
 свдрѣ́жество
 свнемаю
 свпрѣ́дн
 свпрата́ніе
 свпрата́ю
 со́сєцъ
 соі́во
 споспѣ́шствѣю
 спроста́
 сре́да
 срѣ́теніе
 ста́аніе
 стѣ́за
 степѣ́ннаа
 степѣ́нъ
 стѣ́хля
 сткани́ца
 сто́па
 страда́лствѣю
 стра́ждѣ
 страна́
 стрѣ́мннѣа
 строю́
 стрѣ́теніе
 сѣ́дше
 сѣ́дрѣ́къ
 сѣ́щество

сХОДИТЕАНѢЙШЕ	ТАЖКОСЕРДЕТЬЮ	ЧЕРВЕНІЦА
сЪЧЕЦХ	ЪВѢРЕННЫЙ	ЧѢРТА
сѢДИНА	ЪДОБѢ	ЧЕСТВЪЮ
сѢТОВАНИЕ	ЪДОБСТВО	ЧѢТА
сѢТЪЮ	ЪЖАСХ	ЧЕШЪА
сУМБОЛХ	ЪЖАСЕНХ	ЧИСЛО
сУНОДХ	ЪЖЕ	ЧИСЛА
ТАИСТВѢННИКХ	ЪРОДХ	ЧРІДА
ТАИСТВО	ЪСѢНЦА	ЧЪВСТВО
ТАРТАРЪ	ЪСМОРЪЗАТЕЛЬ	ЧЪВСТВѢННО
ТАТВА	ЪСТА	ШЕСТВЪЮ
ТВЕРДЫЙ	ЪСТАВЛЕННЫЙ	ЩАКСТВЪЮ
ТВОРЕЦХ	ЪТВѢРХ	ЩАКСТВѢННЪ
ТЕЛЕЦХ	ЪТРЕНЮ	ЩЕДРОТА
ТЕНЕТА	ЪЦѢЛОМЪДРІИЕ	ЦИПЦЫ
ТВРПЛЮ	ХЛѢБНА	ЮНЕЦХ
ТИШИНА	ХОДОТАЙ	ЮНОТА
ТОГДА	ХОДОТАЮ	ЮНОША
ТОЛПА	ХОДОТАЙСТВО	ЮНОШЕКИ
ТОМЪ, К ТОМЪ	ХОДОТАЙСТВЪЮ	ЮРОДХ
ТОРЖЕСТВО	ХРАМИНА	ЮРОДСТВЪЮ
ТРЕВОКАНИЕ	ХУДОЖЕСТВО	ЛАБЛЕННО
ТРЕВЪЮ	ХУЛА	ЛАЗВИНА
ТРЕПѢТХ	ЦАРСТВЪЮ	ЛАЗКЛО
ТРЕПЕЦІД	ЧАРОВАНИЕ	ЛАРИНА nawalność
ТЪГДА	ЧАСЕЦХ	ЛАЦІЕРХ
ТЪНОТА	ЧАЛІЕ	

Наголос цей, як бачимо, дуже відмінний від наголосу церковного московського як сучасного, так і колишнього.

Проф. Іван Огієнко.

Warszawa,
ul. Stalowa 25 m. 11.

